

Lodovico Guicciardini, *Beschrijving van de hele Nederlanden, ook genoemd Nederduitsland*, Nederlandstalige uitgave uit 1612

P 159 - 163

Beschrijving van Friesland, p. 159-163

P 159

De Trojaan Grunius zou volgens een legende zijn naam gegeven hebben aan Friesland of Frisia. Hij leidde deze naam af van een landstreek in Azië die toen Frygië werd genoemd. Men beweert bovendien dat deze Grunius Groningen gesticht heeft en ook deze stad zijn naam heeft gegeven. Een andere interpretatie gaat er dan weer van uit (uit vaderlandsliefde wil iedereen hier immers zijn mening over geven) dat Friesland genoemd werd naar Frisius, zoon van Alanis, broer van Mesa en neef van Sem. Deze Friezen hebben dan op hun beurt hun naam overgedragen aan Frygië in Azië.

Sommige schrijvers vragen zich af of de Romeinen wel écht van de Trojanen afstammen. De kenners nemen dit allang voor waarheid aan. Voor mij is dit niet alleen een uitgemaakte zaak, maar ik vind het gewoon belachelijk wat er vaak over het verleden en over het ontstaan van bepaalde landen wordt geschreven. Veel auteurs zijn zelf onvoldoende geïnformeerd over de onderwerpen die ze willen toelichten. Bovendien laten zij ook na om bij andere vorsers te rade te gaan. Zelfs Goropius Becanus¹ maakt zich hier soms schuldig aan.

Plinius deelt de Friezen onder in grote Chauci en kleine Chauci. Ptolemeus noemt ze gewoon Friezen. Cornelius Tacitus, die een voortreffelijk schrijver en kenner was in Duitse kwesties, getuigt dat de Friezen van nature een Germaans volk zijn die zich aan de andere oever van de Rijn vestigden.

Viglius, een belangrijk staatsman, deelt dezelfde mening met een aantal andere beroemde schrijvers. Hij claimt dan weer dat de Friezen, in tegenstelling tot alle andere Germaanse volkeren, hun oude naam wel hebben kunnen behouden. Daarom heten ze ook Aborigines. Dit betekent 'oorspronkelijke bewoners' omdat zij hun

---

¹ Jan van Gorp van der Beke.

L. Guicciardini, *Beschrijving van de Nederlanden*, Nederlandstalige uitgave, 1612
Beschrijving van
Friesland, p. 159-163

originele naam en woonplaats behielden. Deze naam is zeer oud en werd vaak door verschillende schrijvers aangepast of zelfs verwisseld met een naam van buurtbewoners. De eigen naam van de Friezen is wel altijd bewaard gebleven.

Munsterus en andere auteurs benadrukken dat Friesland vroeger een koninkrijk was dat verschillende namen gehad heeft en zich uitstrekte vanaf de monding van de Rijn langs de kusten van de Noordzee tot aan het schiereiland Cimbrica Chersonesus toe. Men noemt dit noordelijk deel tegenwoordig Denemarken². Ik wens vooral het deel van Friesland te beschrijven dat aan de katholieke koning Filips³ toebehoort. Zoals hierboven reeds vermeld werd, noemde men dit gebied vroeger bijna altijd Frisia. Het was toen de belangrijkste landstreek en genoot bovendien een enorm aanzien. Dit gedeelte wordt ook West-Friesland genoemd om een onderscheid te maken met het andere gedeelte dat dicht bij de rivier de Weser ligt en Oost-Friesland heet. Koning Filips (waarover ik later meer zal vertellen) bezit aan de andere zijde van de rivier Eems de stad Lingen en nog andere domeinen en heerlijkheden.

Ik wil het dus niet hebben over het tegenoverliggende gebied dat vroeger en ook nu nog door sommigen West-Friesland wordt genoemd. Daar bevinden zich onder andere de mooie steden Hoorn, Enkhuizen en Edam. De Hollanders zelf beschouwen dit gebied als een echt deel van Holland. Zij noemen deze regio ook zo en zelfs op landkaarten vind je deze benaming terug. Bovendien staat dit gebied onder het Hollandse bestuur en is deze regio volledig gescheiden van het Friese gouvernement. Deze twee provincies zijn trouwens van elkaar gescheiden door de grote Zuiderzee. Het is niet meer dan logisch dat ik over de ligging van Friesland wat verder wil uitweiden. Misschien hebben velen hierover wel een andere mening. Ik respecteer die dan ook en probeer sowieso geen vooroordelen te hebben ten opzichte van een bepaalde persoon of een bepaald land.

West-Friesland grenst in het noorden en in het westen aan de Noordzee. Ten zuiden vind je aan de ene kant de Zuiderzee en aan de andere het land van Overijssel.

In het oosten onderscheiden we Oost-Friesland, waar de reeds genoemde rivier Eems (of Ama in het Latijn) de scheidingslijn bepaalt met het land van Westfalen.

---

² Jutland.

³ Filips II van Spanje.

L. Guicciardini, *Beschrijving van de Nederlanden*, Nederlandstalige uitgave, 1612
Beschrijving van
Friesland, p. 159-163

Verschillende eilandjes in de Noordzee vallen ook onder de bevoegdheid van Oost-Friesland. De belangrijkste hiervan zijn Terschelling en Ameland, waarop je ook een aantal dorpen aantreft. Verder bemerk je hier geen andere waterlopen dan de rivieren Eems en Lauwers, maar de IJssel en de Overijsselse Vecht zijn hier wel dicht in de buurt. Er zijn brede en diepe kanalen aangelegd om handelsgoederen vlot van de ene plaats naar de andere plaats te vervoeren. Ze zijn kunstmatig en dus met de hand uitgegraven. Langs daar vloeit ook het overvloedige en overtollige water weg vloeien wanneer nodig, want het landschap is hier erg vlak en drassig. Dit braakliggende terrein is niet geschikt om kwaliteitsvolle graan- en zaadgewassen te telen, maar toch biedt deze omgeving heel wat voordelen: op de weidse beemden kunnen de dieren in alle vrijheid grazen. Je bemerkt hier bovendien ook zeer bruikbare en turfrijke gronden die in de volksmond 'venen' worden genoemd.

Dit hele grondgebied ligt zo laag, vooral in de omgeving van de zee, dat deze landstreek vanaf het begin van de herfst tot aan de lente bijna alleen via het water te bereiken is. Daarom werden de steden en dorpen bewust hoger gebouwd en voorzien van stevige en robuuste dijken en wallen die men voortdurend moet controleren en indien nodig herstellen.

P 160

Friese turf

Het is echt verbazingwekkend om te zien hoe zo'n uitgestrekt landschap telkens onder water komt te staan in het voorjaar. Het lijkt dan wel een arm van de zee te zijn. Opeens komen er dan terug steden en dorpen tevoorschijn. Door de uitzonderlijke kennis en bekwaamheid van de mens worden deze gebieden drooggelegd zodat de eerste helft van het jaar men hier land wint en de andere helft men er dan weer met schepen op kan varen. Het heeft echter weinig zin om de akkers met graan te bezaaien. Zodra men gezaaid heeft, is het zaad al verloren omdat een grote watervloed tijdens de zaaitijd het hele gebied overspoelt en het water zich pas laat terugtrekt. Daarom wordt er niet alleen vanuit Denemarken koren en graan aangevoerd, maar zelfs ook uit landen die vrij ver van de zee verwijderd zijn. Duitsland, Spanje en Frankrijk voorzien Friesland dan weer van wijn, aangezien de grote kou de productie ervan bijna onmogelijk maakt. Door de afwezigheid van bossen is Friesland genoodzaakt ook timmerhout en brandhout van L. Guicciardini, *Beschrijving van de Nederlanden*, Nederlandstalige uitgave, 1612
Beschrijving van
Friesland, p. 159-163

elders te laten overkomen. Gelukkig komt de natuur aan deze tekorten ruim tegemoet. De aarde is hier immers bijzonder rijk aan turf, genoeg om niet alleen in de eigen behoefte te voorzien maar ook andere landen met turf te bevoorraden. Hier worden ze dan ook rijkelijk voor vergoed.

Omdat turf in deze gebieden zo belangrijk en waardevol is, wens ik hier toch wat dieper op in te gaan. Ik verkies niet uit te weiden over de minder kwaliteitsvolle heideplaggen of magere turf die je grotendeels in dorre en droge gebieden vindt. Deze heide tref je hoofdzakelijk aan in Diest en op die plaatsen waar er veel bezemrijs, heidekruid en gelijksoortige gewassen te vinden zijn. Als men de bovenste grondlaag van deze aarde tot vier of vijf vingers dik afsteekt en een tijdje in de velden laat liggen in zon en wind, dan droogt deze aardkruit onmiddellijk uit. De armere bevolking maakt graag gebruik van deze goedkope grondstof omdat deze turf gemakkelijk brandt. Het nadeel is wel dat er hierbij geen grote warmte ontwikkeld wordt. Dergelijke magere turf en heideplaggen worden ontgonnen op de Hobokense heide bij Antwerpen voor de boeren.

Mijn aandacht gaat vooral uit naar de rijke turfaarde die je in grote hoeveelheid vindt op verschillende plaatsen in de Nederlanden. De meningen hierover zijn wel heel uiteenlopend. Sommigen verklaren dat deze turf uit mijnen komt zoals de steenkoolmijnen van Luik. (Hierover vertel ik later meer.) Anderen houden vol dat het aarde is die zich eeuwenlang vermengd heeft met afgestorven boomwortels. In het verleden zijn er immers heel wat bomen gesneuveld door talrijke overstromingen, stormen en men beweert zelfs door de zondvloed in de tijd van Noë. In de loop van de jaren werd deze houtmassa onder de aarde bedolven en omgezet tot turf. Iedereen heeft uiteraard zijn eigen visie hierover maar stoelt deze wel op enige waarheid? Soms houden mensen er wel heel rare meningen op na die het vertellen nauwelijks waard zijn. Anderen vinden het een te moeilijke materie, kennen er niets van en durven er zich dan ook niet over uit te spreken.

Ik heb echter wat speurwerk verricht en een analyse gemaakt van de grondstof en de locatie van turf. Ik ben er in de eerste plaats van overtuigd – en enkelen zijn het ook met mij eens – dat turf geen delfstof is. De Luikse steenkolen waarover ik reeds sprak en de delfstoffen in andere mijnen liggen veel dieper in de aarde en vertonen bovendien een grillige ader- en wortelstructuur. Turf zit maar tot 12, 15, 20 of

L. Guicciardini, *Beschrijving van de Nederlanden*, Nederlandstalige uitgave, 1612
Beschrijving van
Friesland, p. 159-163

maximaal 25 of 30 voet⁴ diep in de grond en strekt zich breed uit op over een grote oppervlakte. Dat is helemaal anders dan de structuur die in de mijnen voorkomt. Ik denk dan ook dat turf niet samengesteld kan zijn uit een mengeling van aarde met hout van afgestorven bomen, want deze substantie is vrij dik, ligt te diep en komt in een te grote hoeveelheid voor. De bomen die men daar aantreft zijn ook nog compleet en liggen er nog precies zo bij zoals ze in het verleden ontworteld en omgevallen zijn door de noordwestelijke zeewind. Deze oude bomen klieven en breken bij het uitgraven, ze zijn zeer oud en zacht. Uitgedroogd zijn ze zeer licht, maar ze zijn niet verrot. Ondanks het feit dat het toch nog wat vocht bevat, droogt dit hout vlug en brandt zeer goed met een mooie vlam.

Wat kan ik hier verder nog meer over vertellen? In Friesland, waar er nu vrij veel turf aanwezig is, kwamen er in de tijd van Plinius geen bomen voor en ook nu zijn er zeer weinig. Hier vindt men in de turf geen bomen, net zoals in Holland en dan vooral in Utrecht, in de buurt van Rhenen, Amersfoort en op andere plaatsen. De turf kan dus niet van bomen komen, zoals men beweert. Ik heb er allemaal nog eens goed over nagedacht, en ik ben er nu wel van overtuigd dat turf een natuurlijke grondsoort is die bestaat uit een moerassige, zware en vochtige aarde. Zelfs Plinius vermeldt dat er in zijn tijd reeds zo'n bodem in Friesland te vinden was en dat de Friezen bij gebrek aan hout deze turf gebruikten om er vuur mee te maken. Gedurende vele generaties werd deze werkwijze toegepast en ook nu nog gebeurt dit op een gelijkaardige manier. Turf moet wel een natuurlijke materie zijn die al eeuwen in de grond aanwezig is. Men kan er eindeloos grote hoeveelheden van blijven uitsteken, verbranden of verkopen. Waarschijnlijk zou het anders niet meer in de bodem te vinden zijn.

Sommigen zeggen dat een plaats waar men turf heeft uitgegraven, in de loop van de daarop volgende jaren opnieuw turf voortbrengt. Anderen beweren het tegendeel en verzekeren dat er juist helemaal niets meer terugkomt op plekken waar de bodem volledig uitgegraven is,. Zij verwijzen dan naar die gebieden waar turf volledig uitgegraven werd. Daar zijn plaatsen die nu volledig onder water staan en waar er blijkbaar geen turf meer te bespeuren valt. Daarbij vestigen ze onze aandacht nog op plaatsen die door de bewoners met andere aarde zijn opgevuld en waar ook geen

---

⁴ Tussen 3,4 meter (12 voet) en 8,6 meter (30 voet).

L. Guicciardini, *Beschrijving van de Nederlanden*, Nederlandstalige uitgave, 1612
Beschrijving van
Friesland, p. 159-163

turf wordt gevonden. We zullen pas over honderd of tweehonderd jaar weten wie het eigenlijk bij het rechte eind heeft.

P 161

Toch ben ik ervan overtuigd dat, of men er nu turf graaft of niet, de bodem zich na een aantal jaren weer herstelt. Waterrijke gebieden worden na enige tijd opnieuw onder slib en slijk bedolven. Door de kracht van de zon en na verloop van tijd ontstaat er op natuurlijke wijze een nieuwe materie die weer uiterst geschikt zal zijn om turf te maken. Zo gebeurde het althans in het verleden. Indien een gelijkaardig proces zich niet binnen vijftig of zestig jaar voltrekt, dan misschien wel over honderd jaar of nog langer. Volgens mij is het allang aangetoond dat de aarde er steeds op een natuurlijke wijze voor zorgt dat een schaarste aan houtop een andere manier wordt gecompenseerd.

Het is wel zo dat hebzuchtige Hollanders wel eens meer turf durven uitgraven voor de verkoop dan ze eigenlijk nodig hebben. Velen vrezen dat er in deze streken ooit een tekort zou kunnen komen. Uit eigenbelang ijveren ze er dan ook voor om de uitvoer van turf naar andere gewesten zo veel mogelijk te beperken. Voor deze schaarste kan de natuur duidelijk niet verantwoordelijk gehouden worden. Neen, de mens springt gewoon onvoorzichtig en onverantwoord om met de rijkdom die moeder aarde ons biedt. Gelukkig beschikken we over voortreffelijke schrijvers die in het verleden al getuigden dat deze turf al bijna 1500 jaar uit natuurlijke aarde bestaat. Welnu, ook in de toekomst is het ondenkbaar dat de aarde ons hierin zal teleurstellen. Integendeel, ik ben er sterk van overtuigd dat de aarde ons reeds van in het begin heeft voorzien van al wat we nodig hebben, God zij dank. Ze zal dit in de toekomst ook blijven doen op voorwaarde dat er door de hebzucht en argeloosheid van de mens geen blunders worden begaan die de natuur voorgoed schade berokkenen.

Plinius schreef hierover in zijn zestiende boek, hoofdstuk 1 het volgende: "In het Noorden zagen we de volksstam van de Chauci, die de Grote Chauci en de Kleine Chauci worden genoemd. De Noordzee stort zich daar tijdens eb en vloed onophoudelijk en met een enorme kracht over de eindeloze vlakte. Dit gebeurt keer

keer per dag, telkens op verschillende tijdstippen. Het is echter onzeker of dit overstroomde gebied deel uitmaakt van de Noordzee of van het land zelf. In dit landschap woont dit primitieve volk in huisjes of hutjes op hoge heuvels of dijken die ze zelf hebben aangelegd. Deze terpen beschermen hen tegen de opkomende stromingen van de zee. Als het water het omringende land bedekt, dan lijken ze echt op zeelui die zich op hun schepen bevinden, maar als het getij weer terugkeert dan zien ze eruit als schipbreukelingen. Bij eb maken ze jacht op de vissen die zich met het tij mee terugtrekken. Ze kunnen geen vee houden en voeden zich niet met melk zoals de omliggende stammen. Ze kunnen ook niet strijden tegen wilde dieren omdat er geen enkel boompje in de omgeving te vinden is. Om zich van vis te voorzien, vlechten de Chauci touwen en netten van waterkruid en biezen. Ze graven modder op met hun handen en drogen het eerder in de wind dan in de zon. Om het voedsel op te warmen en ook om zichzelf wat warmte te gunnen bij ijzige noorderwind, gebruiken ze de aarde als brandstof. Water bekomen ze door regen op te slaan in kuilen die zich vooraan in hun huisje bevinden.

Dit is de vertaling van de volgende Latijnse zinnen van Plinius:

Sunt vero & in Septentrione nobis gentes visae Chaucorum, qui majores minoresque vocantur: vasto ibi meatu perpetuis bis dierum noctiumque singularum intervallis, effusus in immensum agitur Oceanus, aeternam operiens rerum Naturae controversiam, dubiumque terrae 7i tan Maris pars. Illie misera gens tumulos obtinet altos, aut trinunalia extracta manibus ad experientiam altissimi astus: casis ita impositis; navigantibus similes, cum integrunt aquae circumdatae, naufragijs; cum vero recesserunt, fufientes cum Mari pisces circa tuguria venantur. Non pecudes hos habere, non lacte ali, ut finitimos, ne cum feris quidem dimicare contigit, omni procul abacto frutice. Vlva & palustri junco funes nectunt ad praetexenda piscibus retia, captumque manibus lutum, ventis magis quam sole siccantes. Terra cibos, & rigentia Septentrione viscera sua urunt. Potus non nisi ex imbre servato scrobibus in vestibulo domus, &c.

Turf in andere regio's

Zoals ik al eerder aanhaalde, tref je deze turf op veel locaties in de Nederlanden aan.

In de eerste plaats wil ik Brabant vermelden, waar je vooral in de Kempen een rijk

L. Guicciardini, *Beschrijving van de Nederlanden*, Nederlandstalige uitgave, 1612

Beschrijving van

Friesland, p. 159-163

turflandschap kan ontdekken. In Vlaanderen vind je dan weer turf dicht bij de zee. Daar zijn er talrijke laaggelegen, moerassige bodems te vinden. Dit drassige landschap noemt men hier de 'moeren' of 'moren'. De naam van de bewoners van deze streek, de Morinen, is daar hoogstwaarschijnlijk van afgeleid. Ook Becanus vermeldt dat de plaatselijke bevolking daarom door de Romeinen Morini genoemd werd. De Vlaamse turf die we hier aantreffen is echter van een duidelijk mindere kwaliteit. Bij het ontbranden ontstaan er donkere vlammen en komt er een hele dikke, stinkende rook vrij. In Zeeland is het met de turf nog erger gesteld en noemt men deze inferieure turfsoort 'darink'. In Gelderland daarentegen wordt veel waardevolle turf gewonnen. Maar de grootste hoeveelheid en veruit de beste turf wordt gestoken in Holland en Friesland. Hier komen er uitgestrekte vlakten voor die door de landelijke bevolking venen wordt genoemd. Deze kenmerken zich door hun weke, sponsachtige grondsoort. Afhankelijk van de bodemgesteldheid steekt men blokken turf uit in een vorm ter grootte van een halve baksteen. Deze worden zorgvuldig geschikt en op hopen gestapeld. Men laat de turf vervolgens een lange tijd in de wind of in de zon drogen en zo ligt hij gebruiksklaar om dagelijks als brandstof te dienen. Zodra deze gedroogde en bewerkte kluit dan in aanraking komt met vuur ontvlamt ze onmiddellijk, zelfs zonder extra ontstekingsmiddel. Ze geeft een enorme hitte af en blijft gestaag branden tot alles helemaal is opgebrand.

P 162

Turfkolen gaan in vergelijking met houtskolen veel langer mee en geven bovendien meer hitte af. Men gebruikt deze brandstof om bier te brouwen, fijn zout te bereiden en voor andere zaken waarvoor het vuur lang en regelmatig moet branden. Bij het ontsteken komt er in de eerste plaats een vuile rook vrij. Dit is heel ongezond voor mensen die het niet gewend zijn om hiermee te werken of die heel dicht bij het vuur moeten staan. Afhankelijk van de plaats waar de turf uitgegraven wordt, verspreidt er zich een kleine of een grote, vieze stank. Ik wil er nog aan toevoegen dat je niet alleen in Picardië in de buurt van Amiens, maar ook in andere moerassige of broekachtige gebieden van Frankrijk turf kan aantreffen. Omdat er in die omgeving veel bossen voorkomen vol met brandhout, vindt men het zinloos om er op zoek te gaan naar turf. Er is voldoende brandstof aanwezig en aanzienlijke graafkosten betalen is dus helemaal niet nodig.

In het reisverslag van Niclaes Pithorie⁵, heer van Chamgobert, heb ik gelezen hoe de Engelse ontdekkingsreiziger Martin Frobisher in 1577 uit Engeland vertrok om een doorvaart te vinden naar het Verre Oosten. Met zijn reisgezellen zeilde hij in noordwestelijke richting de Florida-route van de Nieuwe Wereld of Amerika tegemoet en stootte onderweg op een eilandengroep van zo'n dertig kleine eilandjes, de Orkaden⁶. Deze archipel bevindt zich net boven Schotland op ongeveer 66° breedtegraad. Bij aankomst bemerkte hij dat de bewoners niet over hout beschikten om vuur aan te maken, maar hiervoor een mengeling van turf en uitwerpselen van koeien gebruikten, zoals ook de Friezen dit doen.

Niclaes Pithorie (Nicolas Pithou) schrijft hierover:

Aidificia illorum & comicilia valde ruditer, & nullo ± propemodum sumptu e silice & sine ullis fumarijs extracta sunt: ignem in medijs edibus excitant, in quarum una parte paterfamilias cum tota familia cibum & somnum capit, in altera sub eodem tecto pecus stabulatur. Genus est hominum ab omni cultu civili alienum, lignis caret, sed eorum usum explent cespites terreni & boum excrementum.

Nu ik er nog eens over nadenk, ben ik er nog meer van overtuigd dat deze turf natuurlijke grond is, gevormd door de samenwerking van aarde en lucht. Zolang de wereld draait, zal dit proces zich dan ook blijven verderzetten.

Toch wil ik nog in het bijzonder de aandacht vestigen op twee opmerkelijke gebeurtenissen, of beter gezegd drama's, die zich afspeelden in verband met deze turf. Becanus beschreef reeds in het jaar 1541 een gelijkaardige situatie die zich in Brabant afspeelde.

Het eerste ongeluk vond plaats in het jaar 1567 in het land van Utrecht ergens tussen Amersfoort en Rhenen. Door kwaad opzet van een herder werd de uitgestrekte turfheide door een brand verwoest. In een mum van tijd breidde het vuur zich uit en veroorzaakte enorme schade. Een bevreemdend en ongekend schouwspel speelde zich af: aarde en water gingen een helse strijd met elkaar aan, wat leidde tot een enorme, dichte rookontwikkeling en hoge vlammen. Langs alle

---

⁵ Nicolas Pithou.

⁶ De Orkney-eilanden.

L. Guicciardini, *Beschrijving van de Nederlanden*, Nederlandstalige uitgave, 1612
Beschrijving van
Friesland, p. 159-163

kanten stormde een mensenmassa toe om het vuur onder controle te krijgen. Nieuwe grachten werden gegraven, dijken aangelegd en met water en allerhande hulpmiddelen werd deze hevige brand bedwongen en geblust.

Maar het tweede voorval zou nog veel ernstiger en dramatischer geweest zijn. Deze ramp vond heel lang geleden in Friesland plaats in de buurt van de Zuiderzee. Daar bevindt zich een groot meer van stilstaand water, nu het Jonkermeer genoemd naar een herderin. Het is zowel in de breedte als in de lengte ongeveer twee mijl lang en bovendien redelijk diep. Men beweert dat het vroeger turfland was. Het schaapherderinnetje, Jonker, maakte daar vuur. De brand sloeg met zo'n hitte en hevigheid op deze veengrond in dat het onmogelijk werd om de brandende massa nog te blussen. Hoe men ook probeerde, men slaagde er gewoonweg niet in om het vuur te doven. De ganse materie brandde uit en werd zelfs verteerd tot de aarde toe. Geleidelijk aan werd deze plaats in de loop van jaren met water gevuld en zo ontstond er een nieuw meer. Hoe geweldig en ongelooflijk is dat niet! Dit meer is zeer visrijk, maar die is niet zo goed vanwege de slechte bodemstructuur. Het is wel gerieflijk om met schepen heen en weer te varen. Toch is het hier redelijk smal en vaak gevaarlijk voor de boten. Bij hevige regen en een strakke wind vormen zich immers zulke hoge golven op het meer dat het even gevaarlijk is als tijdens een storm op zee. Het is dan ook heel waarschijnlijk dat een hevige zeestorm het ooit weer opvult met nieuwe aarde en slijk. Zo keert alles naar zijn oorspronkelijke toestand terug en brengt de natuur weer nieuwe turf voort. Hiermee wil ik graag mijn uitgebreide toelichting over turf afronden en verder gaan met de beschrijving van Friesland.

Veeteelt

Omdat er in Friesland zo veel koeien te vinden zijn, gebruiken de boeren en landbouwers de uitwerpselen van deze dieren als brandstof. De voornaamste bron van inkomsten in deze gebieden is trouwens te danken aan deze beesten. Dierenhandel bezorgt deze landbouwers zeer hoge opbrengsten. De Friese ossen zijn zeer groot en zijn de beste in deze regio, sterker nog, behoren zelfs tot de beste in heel Europa, hoewel de Engelse ossen uitstekend zijn. De vraag naar deze beesten is enorm en ze worden dan ook uitgevoerd tot ver buiten deze streken. De koeien zijn bovendien zeer vruchtbaar en werpen vaak twee kalfjes per dracht. De schapen lammeren zelfs twee, drie of vier lammetjes tegelijk. In de algemene beschrijving L. Guicciardini, *Beschrijving van de Nederlanden*, Nederlandstalige uitgave, 1612
Beschrijving van
Friesland, p. 159-163

van de Nederlanden vermeldde ik ook al het ruime aantal prachtige paarden dat hier in de weidse velden graast. Deze paarden worden vooral ingezet tijdens de oorlog. Wat is er toch een groot verschil tussen onze tijd en de tijd van Plinius!

P 163

De Friezen hielden toen geen beesten of voedden zich niet met zuivelproducten, zoals hun buurtbewoners dit deden. Nu beschikken zij wel over deze kostbare en nuttige dieren en zijn ze rijkelijk voorzien van kaas-en melkproducten. De steden en dorpen zijn nu geëvolueerd naar mooie, aantrekkelijke dorpen en waardevolle en voorname steden, in tegenstelling tot vroeger. Deze gunstige ontwikkeling komt niet door een natuurlijke evolutie, maar spruit voort uit de natuurlijke ingesteldheid en gebruiken van de mens. Zijn ijver of nalatigheid kan per slot van rekening een land of streek ofwel opwaarderen, ofwel helemaal te gronde richten.

Friesland is onderverdeeld in drie belangrijke staten: de eerste is het graafschap Oostergo (Groningen is en wil immers helemaal afgescheiden zijn en blijven van Friesland). Als tweede en derde staat hebben we het graafschap Westergo en het graafschap Zevenwouden. Men noemt dit kwartier zo omdat er zeven bossen heel dicht bij elkaar te vinden zijn. Elk van deze staten bestaat uit steden, dorpen en verschillende grondgebieden. In West-Friesland bemerken we zowel ommuurde steden als steden die omringd zijn met dijken, wallen of grachten. Deze elf steden – Leeuwarden, Dokkum, Franeker, Bolsward, Sneek, IJlst, Sloten, Harlingen, Workum, Hindeloopen en Stavoren – verkregen dezelfde stadsrechten. Ook het land van Groningen is hierin inbegrepen. Friesland telt in totaal wel 490 dorpen. Vele dorpen hiervan zijn vrij dichtbevolkt en rijk zodat ze van de landvorst heel belangrijke privileges ontvangen hebben.

De Staten van Friesland vormen een standenvergadering die uit geestelijken, edelen en burgers bestaan. Voordat ik hier verder op inga, wil ik eerst de al vernoemde steden in detail te bespreken. Hierbij start ik met de steden die in het binnenland gelegen zijn. Leeuwarden is als eerste aan de beurt, daarna volgen de kuststeden.